

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СУЧАСНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ОСВІТИ

УДК 373.2.091-056.2/.3

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.70-4.4>

Г. З. Скірко

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри дошкільної та початкової освіти
Запорізького національного університету

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

У статті проаналізовано зміст нормативно-правової бази з питань організації інклюзивного навчання, відзначено її вдосконалення відповідно до міжнародних договорів у сфері прав людини, реалізації та поширення моделі інклюзивної освіти. Розкрито основні організаційно-методичні засади діяльності закладів дошкільної освіти, які охоплюють: здійснення психолого-педагогічного супроводу дитини протягом усього дошкільного періоду навчання та виховання; створення індивідуальних програм розвитку для дітей з особливими освітніми потребами; організацію інклюзивного освітнього простору; запровадження практики спільного викладання; співпрацю з батьками дитини з особливими освітніми потребами.

Визначено, що успішне запровадження інклюзивного навчання дітей з особливими потребами вимагає термінового вирішення на державному рівні, а саме: формування нової філософії державної політики щодо дітей з особливими освітніми потребами, удосконалення нормативно-правової бази відповідно до міжнародних договорів у сфері прав людини, реалізації та поширення моделі інклюзивного навчання дітей у дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладах. Інклюзія передбачає, що всі діти від початку належать до системи масової освіти, тому кожен навчальний заклад повинен бути заздалегідь готовий прийняти дітей із різними здібностями.

Встановлено такі основні складові частини інклюзії: прийняття в навчальний заклад усіх дітей без винятку; залучення дітей із різними здібностями до тих навчальних закладів, які б вони відвідували, якби не мали обмежених можливостей; кількість дітей із відмінними здібностями у школах і класах має бути природно пропорційною їх загальній кількості в місцевій громаді; диференційовані підходи у викладанні; використання всіх можливих місцевих ресурсів для забезпечення різноманітних освітніх потреб дитини.

За інтеграції діти з особливими освітніми потребами залучаються до існуючої освітньої системи, педагогічні зусилля спрямовуються на допомогу дитині пристосуватися до такого освітнього середовища.

Розглядаються умови для інклюзивного навчання та визначення особливих освітніх потреб дитини, які створюються спеціалістами інклюзивно-ресурсних центрів за наслідками комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку вихованця. Відповідно до особливостей розвитку дитини з особливими освітніми потребами команда супроводу, яка створюється в навчальному закладі, розробляє індивідуальний навчальний план та індивідуальну навчальну програму в закладі загальної середньої освіти й індивідуальний освітній план у закладі дошкільної освіти. Здійснений аналіз не вичерпує всіх аспектів проблеми організації інклюзивної освіти в умовах дошкільного навчального закладу, тому подальші дослідження будуть спрямовані на визначення критеріїв та показників підготовки педагогічних кадрів у вищих навчальних закладах для роботи в інклюзивних закладах освіти.

Ключові слова: інклюзивне навчання, діти з особливими потребами, освітнє середовище, інтеграція, інклюзія.

Реформування національної системи педагогічної освіти в Україні, її курс на європейську інтеграцію потребують перегляду пріоритетів державної політики у сфері впровадження міжнародних підходів до навчання дітей з особливими освітніми потребами, які б базувались на засадах рівних можливостей та доступу до якісної освіти. Орієнтація на основні принципи демократизації, гуманізації та модернізації, визнання права кожної дитини на здобуття освіти, адекватної її пізнавальним можливостям і вимогам

часу, буде сприяти пошуку оптимальних шляхів соціалізації дітей з особливими освітніми потребами, їх інтегрування в соціум.

Про важливість освітніх інтеграційних процесів говорив Л. Виготський, який вказував на необхідність створення такої системи навчання, яка б органічно пов'язувала спеціальне навчання з навчанням дітей із нормальним розвитком. Учений зазначав, що наша спеціальна школа має суттєвий недолік, вона замикає свого вихованця у вузьке коло шкільного колективу,

створює світ, де все пристосовано до дефекту життя [1].

Успішне запровадження інклюзивного навчання дітей з особливими потребами, як зазначено в Концепції розвитку інклюзивного навчання, потребує вирішення завдань на державному рівні, а саме: формування нової філософії державної політики щодо дітей з особливими освітніми потребами, удосконалення нормативно-правової бази відповідно до міжнародних договорів у сфері прав людини, реалізації та поширення моделі інклюзивного навчання дітей у дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладах [3].

Активізація законотворчої діяльності в Україні стосовно регламентації надання освітніх, медичних, соціальних послуг особам з особливими освітніми потребами сприяла ухваленню низки законів: «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» (2000 р.), «Про охорону дитинства» (2001 р.), «Про соціальні послуги» (2003 р.), «Про реабілітацію інвалідів в Україні» (2005 р.). Законодавчо визнано психолого-педагогічний супровід як необхідну умову успішного інтегрування в соціум дитини з обмеженими можливостями здоров'я, а також необхідність соціального, педагогічного й психологічного патронату за місцем проживання.

Актуальність і необхідність соціальної, культурної та освітньої інтеграції й інклюзії дітей з особливостями розвитку в систему суспільних відносин підкреслюється в роботах А. Колупаєвої, М. Малофєєва, Н. Назарової, С. Шевченко, Н. Шматко, М. Чайковського й ін. Особлива увага приділяється питанням надання практичної допомоги особам з обмеженими можливостями у процесі їх інтеграції в суспільство в дослідженнях І. Бгажнєвої, В. Бондаря, Л. Волкової, І. Гілевич, В. Засенка. Вивченням спеціальних умов успішної інклюзії, визначенням основних напрямів включення дітей з особливостями в розвитку в загальноосвітній процес присвячені роботи Г. Махортової, Т. Сак, В. Синьова, Л. Тигранової, Л. Шипіциної та ін.

Активна робота проводиться над доопрацюванням основних освітніх законів, так, у Закон «Про освіту» уведено поняття інклюзивного навчального закладу, Кабінетом Міністрів України затверджено «Порядок організації інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах» [10]. Аналіз законодавчих та нормативно-правових документів засвідчив, що політика сучасної України щодо дітей із порушеннями психофізичного розвитку потребує реабілітації та інтеграції, характеризується максимальним залученням держави до системного вирішення проблем.

Сприяли цьому відповідні нормативно-правові документи: ратифіковано в Україні Конвенцію Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) про права інвалідів (грудень 2009 р.); розпорядження

Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо запровадження інклюзивного та інтегрованого навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на період до 2012 р.»; внесено відповідні зміни до Закону України «Про загальну середню освіту» у 2010 р., які надали можливість створювати загальноосвітнім навчальним закладам спеціальні й інклюзивні класи для навчання дітей з особливими потребами; затверджено «Концепцію розвитку інклюзивної освіти» та «Порядок організації інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах» (серпень 2011 р.).

За визначеннями, які містить Закон України «Про освіту»:

– інклюзивне навчання – система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципі недискримінації, урахуванні багатоманітностей людини, ефективному залученні та включенні до освітнього процесу всіх його учасників;

– інклюзивне освітнє середовище – сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей;

– особа з особливими освітніми потребами – особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту [8].

На основі аналізу чинного законодавства України та міжнародних документів можна зробити висновок, що діти з особливими освітніми потребами – це всі категорії дітей, які потребують постійної підтримки в освітньому процесі для забезпечення своїх основних прав і свобод, зокрема права на освіту. Сьогодні систему дошкільної освіти для дітей з особливими освітніми потребами становлять: спеціальні дошкільні навчальні заклади (ясла-садки) комбінованого типу; ясла-садки компенсуючого типу (спеціальні та санаторні) для дітей від 2 до 6 (7) років, яким необхідна корекція розумового або фізичного розвитку; навчальні заклади зі спеціальними й інклюзивними групами [5].

Мета дослідження полягає у висвітленні основних організаційно-методичних засад діяльності закладів дошкільної освіти в умовах інклюзивного навчання дітей з особливими потребами.

Результати наукових досліджень учених, практиків підтверджують, що інклюзивний підхід до системи дошкільної, шкільної освіти корисний як із соціального, так і з фінансового поглядів для дітей з особливими освітніми потребами. Однак постає питання, яким чином навчальні заклади можуть забезпечити залучення таких дітей із громад, які вони обслуговують, дати їм змогу досягти максимально високих результатів і стати повноцінним та повноправним членом своєї спільноти. Для цього загальноосвітні навчальні заклади,

заклади дошкільної освіти повинні змінюватися, щоби задовольнити потреби всіх дітей – з відмінностями та без них.

За визначеннями А. Колупаєвої, часто терміни «інтеграція» й «інклюзія» вважаються взаємозамінними, однак вони мають суттєві відмінності. Так, за інтеграції діти з особливими освітніми потребами залучаються до існуючої освітньої системи, педагогічні зусилля спрямовуються на допомогу дитині пристосуватися до такого освітнього середовища.

Інклюзія ж передбачає, що всі діти від початку належать до системи масової освіти, тому кожен навчальний заклад повинен бути заздалегідь готовий прийняти дітей із різними здібностями. Науковець визначає основні складові частини інклюзії: прийняття у навчальний заклад усіх дітей без винятку; залучення всіх дітей із різними здібностями до тих навчальних закладів, які б вони відвідували, якби не мали обмежених можливостей (як діти з типовим розвитком); кількість дітей із відмінними здібностями у школах і класах має бути природно пропорційною їх загальній кількості в місцевій громаді; диференційовані підходи у викладанні; використання всіх можливих місцевих ресурсів для забезпечення різноманітних освітніх потреб дитини [5, с. 2].

Натепер організація умов для інклюзивного навчання та визначення особливих освітніх потреб дитини здійснюється спеціалістами інклюзивно-ресурсних центрів за наслідками комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини. Виконання цих завдань безпосередньо залежить від ефективності діяльності інклюзивно-ресурсних центрів (далі – ІРЦ), зокрема від їхньої спроможності вирішити такі завдання: здійснити комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини; встановити наявність у дитини особливих освітніх потреб; розробити рекомендації щодо організації інклюзивного навчання; забезпечити надання психолого-педагогічної допомоги дитині; надати методологічну допомогу педагогічним працівникам та батькам дітей; забезпечити системний кваліфікований супровід дітей [6; 10].

Відповідно до особливостей розвитку дитини з особливими освітніми потребами, команда супроводу розробляє індивідуальний навчальний план та індивідуальну навчальну програму в закладі загальної середньої освіти, індивідуальний освітній план у закладі дошкільної освіти.

Індивідуальна програма розвитку – документ, що забезпечує індивідуалізацію навчання особи з особливими освітніми потребами, закріплює перелік необхідних психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг та розробляється групою фахівців з обов'язковим залученням батьків дитини з метою визначення конкретних навчальних стратегій і підходів до навчання.

Орієнтуючись на наукові дослідження та методичні рекомендації Міністерства освіти і науки (далі – МОН) України щодо організації інклюзивного навчання в закладах освіти, нами були визначені основні засади діяльності дошкільних навчальних закладів в умовах інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами :

- визначення особливих освітніх потреб дитини в період дошкільного віку;
- здійснення психолого-педагогічного супроводу дитини протягом усього періоду навчання та виховання в умовах дошкільного навчального закладу;
- створення індивідуальних програм розвитку для дітей з особливими освітніми потребами;
- створення інклюзивного освітнього простору;
- співпраця педагога дошкільної групи з додатковими фахівцями (практика спільного викладання);
- співпраця з батьками дитини з особливими освітніми потребам [3].

Розглянемо кожне із цих основних положень.

Організація умов для інклюзивного навчання та визначення особливих освітніх потреб дитини здійснюється спеціалістами інклюзивно-ресурсних центрів за наслідками комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини [10]. Варто зазначити, що така оцінка має рекомендаційний характер і не є підставою для скерування органом управління освітою дитини з особливими освітніми потребами до іншого закладу освіти. Якщо особливі освітні потреби дитини визначаються фахівцями ІРЦ, то організація навчання таких дітей у дошкільному закладі освіти здійснюється командою психолого-педагогічного супроводу. Команда супроводу визначає способи адаптації освітнього середовища, навчальних матеріалів відповідно до потенційних можливостей та з урахуванням індивідуальних особливостей розвитку дитини. Спеціалісти складають індивідуальну програму розвитку дитини з особливими освітніми потребами, яка погоджується з батьками та затверджується керівником навчального закладу. Вона створюється на основі навчальної програми, розробленої педагогом даної групи з урахуванням рекомендацій інклюзивно-ресурсного центру. Цей документ закріплює вимоги щодо організації навчання дитини з особливими освітніми потребами, визначає характер освітніх послуг та форм підтримки. Індивідуальна програма розвитку має такі розділи: інформація про дитину з особливими освітніми потребами; наявний рівень ЗУН дитини відповідно до зазначеного віку; додаткові освітні послуги, які необхідні дитині з вадами розвитку; адаптація та модифікація освітнього середовища до потреб дитини з особливостями розвитку [6].

Особливості організації освітнього середовища для дітей з особливими освітніми потребами в умовах дошкільного навчального закладу розглянемо з позицій універсального дизайну, які закріплені у ст. 2 Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю [4]. Основні принципи універсального дизайну: рівноправне використання; гнучкість користування; просте та зручне використання; сприйняття інформації з урахуванням різних сенсорних можливостей; припустимість помилок; наявність необхідного розміру і простору. Типові штатні нормативи загальноосвітніх навчальних закладів, дошкільних навчальних закладів, затверджені наказом МОН України від 6 грудня 2010 р. № 12054, свідчать про наявність достатньої кількості педагогічних та інших працівників, які можуть надавати якісні освітні, психологічні, медичні послуги для дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами: асистент вихователя, практичний психолог, соціальний педагог, лікар – педіатр, логопед, медична сестра [9]. Саме командний підхід до надання підтримки дітям з особливими освітніми потребами є найбільш ефективним. Однак такому підходу необхідно вчитися, треба розпочинати з підготовки майбутніх фахівців із дошкільної освіти вищих навчальних закладів до використання практики спільного викладання. Така спільна робота в дошкільних інклюзивних групах може проводитися між вихователем і асистентом вихователя, вихователем і соціальним педагогом, вихователем і практичним психологом, вихователем і помічником вихователя. Форма спільної роботи двох педагогів у групах дітей дошкільного віку передбачає, що основний вихователь визначає навчальний зміст, методи навчання, види діяльності для всієї групи, зокрема і для дітей з особливими освітніми потребами. Асистент вихователя надає допомогу дітям із проблемами в розвитку, працює в малих групах. Використання паралельного навчання дітей дошкільного віку спеціалістами з дошкільної педагогіки і соціальними педагогами може бути цікавим, навчальний зміст однаковим, хоча методи навчання можуть бути різними. З метою індивідуальної підтримки дітей з особливими освітніми потребами використовується диференційоване навчання, коли більшість дітей працюють у складі великої групи, а окремі діти – у малих групах.

Співпраця з батьками дитини з особливими освітніми потребами має свою специфіку. Так, батьки мають право отримувати інформацію про освітній процес, про місію навчального закладу, додаткові можливості та послуги, які надаються дітям. Педагоги повинні постійно надавати інформацію батькам дітей з особливими потребами щодо прогресу в розвитку дитини, вико-

нання нею індивідуальної програми розвитку. Батьки, у свою чергу, можуть суттєво допомогти педагогу наданням інформації щодо прогресу в навчанні та розвитку своєї дитини. Запорукою успішного інклюзивного навчання дитини дошкільного віку в умовах навчального закладу є участь батьків у роботі команди з розроблення індивідуальної програми розвитку. Таку програму створюють на основі навчальної програми, відповідно до вимог Базового компонента з метою визначення освітніх цілей і навчальних завдань, для здійснення змін в освітньому процесі дитини з особливими потребами. Залучення батьків до освітнього процесу на етапі оцінювання рівня розвитку дитини, планування її освітньої траєкторії допоможе батькам краще з'ясувати можливості своєї дитини та вплине на подальший вибір освітнього закладу для продовження навчання.

Висновки. Організацію інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами в освітньому законодавчому просторі українського суспільства можна розглядати як прогресивний крок у виконанні вимог міжнародних нормативно-правових документів. Особливості організації інклюзивної освіти в українській школі полягають, по-перше, у зміні ставлення, переконання та цінностей педагогічних працівників навчальних закладів до таких дітей. По-друге, єдиної формули успішної побудови інклюзивного освітнього середовища для дітей з особливими освітніми потребами не існує. Тому варто дотримуватися основних складових частин інклюзії. Здійснений аналіз не вичерпує всіх аспектів проблеми організації інклюзивної освіти в умовах дошкільного навчального закладу. Наші подальші дослідження будуть спрямовані на визначення критеріїв та показників підготовки педагогічних кадрів для роботи в інклюзивних закладах освіти.

Список використаної літератури:

1. Выготский Л. Собрание сочинений : в 6-ти т. Т. 5 : Основы дефектологии / под. ред. Т. Власовой. Москва : Педагогика, 1983. 368 с.
2. Інклюзивна школа: особливості організації та управління : навчально-методичний посібник / кол. авторів : А. Колупаєва та ін. ; за заг. ред. Л. Даниленко. 2-ге вид., стереот. Київ, 2010. 128 с.
3. Концепція розвитку інклюзивної освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 1 жовтня 2010 р. № 912.
4. Конвенція про права осіб з інвалідністю, редакція від 6 липня 2016 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_g71.
5. Основи інклюзивної освіти : навчально-методичний посібник / за заг. ред. А. Колупаєвої. Київ : А.С.К., 2012. 308 с.

6. Організаційно-методичні засади діяльності інклюзивно-ресурсних центрів : навчально-методичний посібник / за заг. ред. М. Порошенко та ін. Київ, 2018. 252 с.
 7. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо організації освітнього простору Нової української школи : наказ Міністерства освіти і науки України від 23 березня 2018 р. № 283. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/5ab/dfe/87d/5abdfe87d0973124844943.pdf>.
 8. Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145–VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
 9. Про затвердження Типових штатних нормативів закладів загальної середньої освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 6 грудня 2010 р. № 12054.
 10. Порядок організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах : постановою Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2011 р. № 872.
-

Skirko G. Organisational-methodical aspects of activities of preschool education in the conditions of inclusive children's teaching with special needs

In the article analysed the context of legislative base about questions in organisation of inclusive study, noted it's improvement according to international treaties in the field of human rights, realisation and spreading the model of inclusive education. Revealed the basic of organisational-methodical aspects of activities of preschool education, which includes making mental-pedagogical accompany the child during whole preschool period of studying and raising, creation individual programs of development for children with special educational needs, organization inclusive study process, implementation the practice of common teaching; cooperation with parents of child with special educational needs. Defined, successful implementation of children inclusive study with special needs requires fast deciding on state level some special tasks: to formate new philosophy of state policy according to children with special study needs, improvement legislative base in according to international agreements in spheres of human rights, realisation and spreading the model of inclusive study in preschool and general educational schools.

The inclusion provides for all children from beginning belong to system of mass education, so every educational institution has to be ready to take children with different possibilities before.

Defined such elements of inclusion: take all the children in educational institution without any exclusion, engagement the children with different needs to that educational institutes, which they should visit, no possible limits; the number of children with nice possibilities in school and in classes have to be natural equal to their common number in local public; difference attitudes in teaching; using all possible local resources for providing different educational children needs.

Children with special educational necessities involve to current study process and pedagogical effort direct on helping child to adopt to such environment.

Review the circumstances for inclusive study and definition special educational needs of child, which project by the specialists of inclusive-resources centres as a result of complex psycho-pedagogical mark of pupil's development. According to features of children development with special educational needs, accompany team, which creates in school, makes individual study plan and individual study program in the common medium education and individual plan for preschool place.

Analysed was made not limit all the aspects of the problem of organization inclusive education in the period of preschool study complex, so our further researches will direct on identification the criteria and the indicators of preparation pedagogical people in the institutes for work in inclusive educational places.

Key words: *inclusive study, children with special needs, educational environment, integration, inclusion.*